

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАВДАННЯ ШКОДИ ДОВКІЛЛЮ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Рибачек Валентин Кіндратович

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін*

*Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна*

Наукова юридична думка України в цілому підтримує положення про наявність трьох груп міжнародно-правових норм, які регулюють відносини з охорони навколишнього природного середовища під час збройних конфліктів: норми звичаєвого гуманітарного права; норми договірного міжнародного права; норми міжнародних екологічних угод та актів рекомендаційного характеру. Найбільш повну класифікацію норм міжнародного права, спрямованих на захист довкілля під час збройних конфліктів, подано у спільному звіті ЮНЕП та Інституту Права Навколишнього Середовища. Згідно цього документу, це, насамперед, норми гуманітарного права (договірне право, звичаєве право, м'яке право, прецедентне право), норми кримінального права, норми міжнародного права навколишнього середовища (багатосторонні природоохоронні угоди і принципи міжнародного екологічного права, звичаєве екологічне право і «м'які» джерела, доктринальні підходи щодо можливостей застосування екологічних норм під час збройних конфліктів) та норми міжнародного права прав людини [1].

Слід підкреслити, що за загальним правилом у міжнародному гуманітарному праві навколишнє природне середовище охороняється як цивільний об'єкт, а отже під час збройних конфліктів з метою захисту довкілля необхідно дотримуватися міжнародних звичаїв та наступних принципів: гуманності, військової необхідності, розмежування, пропорційності, запобігання, нейтралітету. І, якщо принцип запобігання полягає у вимозі вживати всіх необхідних заходів для попередження завдання шкоди цивільним особам та цивільним об'єктам і довкіллю, зведення цієї шкоди до мінімуму, то за даними МОЗ, станом вже на 21.04.22 р. росіяни пошкодили 347 закладів охорони здоров'я, повністю знищили 36 лікарень, обстріляли 78 автомобілів швидкої допомоги, вбили чи поранили десятки медичних працівників. Отже, такі дії є порушенням

Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. Таким же чином порушуються РФ і всі інші принципи гуманітарного права, міжнародні домовленості тощо.

В рамках розвитку міжнародного законодавства щодо попередження завдання шкоди довкіллю під час військових конфліктів, хотілось зупинитися на екоциді, який разом з геноцидом українців широко використовує армія -агресор.

Екоцид, в міжнародному праві розглядається, як протиправні і навмисні дії одного або декількох суб'єктів міжнародного права щодо руйнування навколишнього середовища і (або) його компонентів, мають широкі і довготривалі наслідки і зв'язані з серйозним порушенням зобов'язань перед міжнародною спільнотою і заподіянням шкоди життєвим інтересам нинішнього і майбутніх поколінь людей [2].

Особливо тяжкою формою екоциду є воєнний екоцид – порушення екосистем середовища проживання людини в результаті бойових дій, які мають військову і політичну мету. Тож не дарма, вважається, що проблема екоциду бере свій початок з війни США у В'єтнамі, коли протягом 1967 – 1972 рр. збройними силами США проводились операції з використанням хімікатів дефоліантів, через що були знищені тропічні ліси на площі близько 2 млн га і понад 40% площі сільськогосподарських угідь. Все це підірвало лісове та сільське господарство багатьох районів Індокитаю і призвело до загибелі та каліцтва понад 2 мільйонів людей [3]. Але, слід зазначити, що прояви екоциду відбувалися і раніше: це і застосування хімічної зброї масового ураження поблизу містечка Іпр (Бельгія) у 1915 р., що спричинило не лише смерті солдатів, але й завдало значної шкоди довкіллю; вивезення німецькими загарбниками чорнозему з Північної та Східної України під час Другої Світової війни, що значно зменшило гумусний прошарок певних територій тощо. Із новітньої історії слід вказати на використання у 2004 р. американськими військами боєприпасів, які містили фосфорні сполуки, при бомбардуванні м. Фалуджа (Ірак), що спричинило не лише масові жертви серед людей, але й катастрофічне забруднення навколишніх ґрунтів фосфорними сполуками; цілеспрямовані обстріли Авдіївського коксохімічного заводу (Донецька область) у 2014–2015 рр. Руйнування інфраструктури цього підприємства становило величезну загрозу викидів небезпечних хімічних сполук у довкілля [4], а також бомбардування у 2022 р. нафтобаз та газопроводів, ТЕС, знаходження непідготовлених осіб на територіях АЕС України, пограбування їх тощо. Так, за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України понад 900 заповідних територій знаходяться у небезпеці: лісові та степові пожежі, загибель рідкісних видів фауни, забруднення ґрунтів трупними сполуками, паливом, залишками розбитої техніки, нерозірваними снарядами та інш. Як приклади можна навести

знищення Кінбурської коси та екологічну катастрофу багатостраждального Маріуполя[5].

Особливе місце в теоретичній розробці поняття екоциду як міжнародного злочину, способів його здійснення в умовах агресивної війни належить в'єтнамським юристам.

У травні 1977 р. була підписана Міжнародна конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів знищення природного середовища. Згідно з Конвенцією, країни (в т. ч. і РФ) не повинні вдаватись до військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які (засоби) мають широкі, довгострокові чи серйозні наслідки, в якості методів руйнування, завдання шкоди чи нанесення збитків іншій державі-стороні Конвенції [6]

Варто зазначити, що юридичне визначення екоциду з'явилося відносно недавно в контексті шкоди екосистемам та зміни клімату.

У доктрині міжнародного права не вироблено загально визнаного поняття «екоцид» як серйозного міжнародно-протиправного діяння, що вимагає встановлення особливого режиму відповідальності. Виділення даного виду протиправних дій і встановлення відповідальності за них визначаються життєвими інтересами забезпечення миру і безпеки, в т. ч. екологічної. Інтереси міжнародного співтовариства вимагають встановлення особливої відповідальності не тільки за такі серйозні міжнародні правопорушення, як геноцид, апартеїд, а й за руйнування навколишнього середовища.

Міжнародні організації неодноразово зверталися до питання криміналізації екоциду. Так, у 1954 р на шостій сесії Комісії міжнародного права ООН до проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства включалися злочини, що завдають серйозної шкоди навколишньому середовищу, однак які, на наступних сесіях (через незадоволення деяких держав) були виключеними зі складу злочинів, що регламентують нанесення значної шкоди навколишньому середовищу [7].

Комісія міжнародного права ООН ще в 1976 р. в Проекті статей про міжнародну відповідальність держав за правопорушення (ст. 19) віднесла до міжнародних злочинів «серйозне порушення міжнародного зобов'язання, основоположного для охорони навколишнього середовища, також як і зобов'язань, які забороняють масове забруднення атмосфери і морів». Проте в доктрині міжнародного права даний підхід отримав неоднозначну оцінку, в зв'язку з чим в 2000 р. Комісія ООН з міжнародного права виключила поняття «злочин» при оцінці міжнародних протиправних діянь держав [8].

Міжнародне співробітництво по боротьбі з правопорушеннями, що завдають шкоди навколишньому середовищу, передбачає різні форми взаємодії держав і міжнародних організацій з метою недопущення

нанесення непоправної шкоди природному середовищу і людству в цілому. Так, найбільш ефективним засобом взаємодії є створення нормативних актів і вироблення рекомендацій з окремих питань.

Основними міжнародними актами з охорони довкілля і протидії екологічним правопорушенням є: Положення про закони і звичаї сухопутної війни від 18.10.1907 р.; Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою від 29.11.1969 р.; Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10.12.1976 р.; Додатковий Протокол I до Женевських Конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, прийнятий на дипломатичній конференції в Женеві від 08.06.1977 р.; Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 13.11.1979 р.; Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики від 20.05.1980 р.; Всесвітня Хартія природи від 28.10.1982 р.; Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку від 14.06.1992 р.; Конвенція про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства від 04.11.1998 р. [8].

Вказані міжнародні акти регламентують: військові права і обов'язки, склад збройних сил воюючих сторін, правовий статус військовополонених і їх зміст, правовий статус хворих і поранених, права і обов'язки воюючих сторін щодо них, заборона застосування певних засобів нанесення шкоди; підстави відшкодування і звільнення від відшкодування шкоди особам від забруднення, витоку, зливу нафти з суден; обов'язок держав не застосовувати використання засобів впливу на природне середовище у ворожих цілях, що мають серйозні наслідки; обов'язок при веденні військових дій піклуватися про захист природного середовища від довготривалого збитку; обов'язок охорони людини і довкілля від забруднення повітря, скорочувати і запобігати його забруднення, здійснювати обмін інформацією, науково-дослідною роботою по питань викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; запобігання скороченню чисельності популяцій морських живих ресурсів в певних територіях, підтримка екологічних зв'язків між популяціями, вжиття заходів до збереження і відновлення морських живих ресурсів; проголошення людини як частини природи, повагу природи і не порушення її основних процесів, помірне використання природних ресурсів; право на здорове життя в гармонії з природою.

Література:

1. Protecting the environment during armed conflict. An inventory and analysis of international law. UNEP, Nairobi, 2009.

2. Проблеми врегулювання складу злочину про екоцид: вітчизняне та зарубіжне законодавство. URL: http://lib-net.com/content/9455_Problemi_vregylyvannya_sklady_zlochiny_pro_ekocid_vitchiznyane_ta_zarybijne_zakonodavstvo.htm.

3. Екоцид. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

4. Василенко І. П. Прокуратура відкрила кримінальне провадження через екоцид на Донбасі.–URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/news/29245689.html>.

5. Лиховид І. За екоцид теж відповідатиме Росія. URL: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/culpilstvo/za-tekocyd-tezh-vidpovidatyme-rosiya> 10 травня 2022.

6. Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text.

7. Проект кодекса преступлений против мира и безопасности человечества. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_comv/conventions/code_of_offences.shtml.

8. Проблеми врегулювання складу злочину про екоцид: вітчизняне та зарубіжне законодавство. URL: http://lib-net.com/content/9455_Problemi_vregylyvannya_sklady_zlochiny_pro_ekocid_vitchiznyane_ta_zarybijne_zakonodavstvo.htm

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-287-9-63>

ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Руденко Нікіта Андрійович

студент

Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого

ПраТ «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

м. Київ, Україна

Важливою складовою адміністративно-правового статусу Національного агентства з питань запобігання корупції є принципи його діяльності. Як слушно акцентовано увагу П.М. Рабінович та М.І. Хавронюк, принципи є своєрідною перехідною площиною від права до норм етики і моралі в діяльності державних органів, проміжною ланкою,